

УДК 342.4:322(438)

КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН У ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

CONSTITUTIONAL REGULATIONS CHURCH-STATE RELATIONS IN THE POLISH REPUBLIC

Палінчак М.М.,
*доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин,
декан факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*
Богдан С.Р.,
*здобувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті проаналізовано правове регулювання державно-церковних відносин у Польській Республіці. Розглянуто чинне законодавство країни, зокрема конституційні норми, процедура реєстрації релігійних організацій. Особлива увага приділяється польському досвіду вирішення проблеми релігійної освіти.

Ключові слова: державно-церковні відносини, релігійні організації, свобода думки, совісті, віросповідання, конфесія, реституція, релігія, церква, конкордат.

В статье проанализированы правовое регулирование государственно-церковных отношений в Польской Республике. Рассмотрены действующее законодательство страны, в том числе конституционные нормы, процедура регистрации религиозных организаций. Особое внимание уделяется польскому опыту решения проблемы религиозного образования.

Ключевые слова: государственно-церковные отношения, религиозные организации, свобода мысли, совести, вероисповедания, конфессия, реституция, религия, церковь, конкордат.

In the article sources the regulation of church-state relations in the Polish Republic. We consider the legislation of the country, including constitutional provisions, the procedure of registration of religious organizations. Special attention is paid to Polish experience in solving problems of religious education.

Key words: church-state relations, religious organizations, freedom of thought, conscience, belief, confession, restitution, religion, church, concordat.

Постановка проблеми. Нині в Україні відсутня єдина концепція державної політики у сфері відносин із релігійними організаціями. Вітчизняному законодавству щодо свободи совісті й віросповідання бракує чіткості та однозначності формулювань і ло-

гічної виваженості.

З метою вдосконалення конституційно-правового регулювання таких відносин важливим є використання позитивного досвіду інших постсоціалістичних країн. У цьому контексті неабияку увагу привертає польська модель взаємодії держави та церкви,

хоча б тому, що серед національних віросповідань у центральноєвропейському та східноєвропейському регіонах лише польська церква користується народною підтримкою, завдяки своєму антикомуністичному минулому.

Метою статті є аналіз конституційно-правового регулювання державно-конфесійних відносин у Польщі.

Стан дослідження. Огляд публікацій із пропонуваної теми показує, що вивчення проблеми релігійної свободи та релігійних прав на теренах постсоціалістичних країн належить до сфери зацікавленості багатьох гуманітарних і суспільних наук. Політологічні, правові й релігієзнавчі особливості досліджуваної проблеми висвітлювались у роботах М. Бабія, Г. Друзенка, В. Єленського [2; 3], Ф. Овсієнко [6] та інших.

Проте обрана нами проблема й досі залишається малодослідженою, у багатьох публікаціях специфіка державної політики щодо релігії та церкви в Польській Республіці розглядається лише побіжно на тлі політичної історії ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Ще до розпаду соціалістичної системи в ПНР спостерігався процес, що отримав назву «релігійна відлига». Обрання в 1978 р. папою польського кардинала Кароля Войтили, політичні зміни, започатковані подіями 1980 р., створили нові умови для врегулювання державно-церковних відносин. На початку 80-х років влада стала ліквідувати перешкоди у сфері релігійної свободи. Наслідком стало відродження релігійного життя, що привело до зростання чисельності релігійних громад, будівництва нових культових будівель, лібералізації законодавства про свободу совісті та діяльність релігійних організацій.

У 1980–1981 рр. віруючі Польщі отримали можливість регулярно слухати Богослужіння на державній радіомережі. Було створено спільну комісію уряду та Єпископату, яка почала роботу над правовим врегулюванням проблемних питань. Польський уряд під тиском опозиції змушений був виступити з ініціативою про офіційні переговори з керівництвом римо-католицької церкви з метою визначення статусу останньої в державі. Переговори тривали протягом декількох років, їх результатом стало прийняття 17 травня 1989 р. трьох законів: «Про відносини держави та римо-католицької церкви», «Про гарантії свободи совісті та віросповідання», «Про соціальне забезпечення духовенства». Зміст згаданих законів було врегульовано з міжнародними зобов'язаннями країни в галузі прав людини [10, с. 154].

Відповідно до статті 26 прийнятого Закону Польщі «Про відносини держави та римо-католицької церкви» у Війську Польському було відновлено інститут капеланства. Щодо капеланства діяли ті ж положення про військову службу, що й для професійних військових. Уже в 1990 р. у Війську Польському служили 25 225 військових священиків [10, с. 123].

Заслуговує на увагу той факт, що Польща стала першою країною Східної Європи, яка закріпила на конституційному рівні право громадян на заміну військової служби. У червні 1988 р. Сейм Польщі ввів

нову форму виконання військового обов'язку – заміну альтернативну службу. У січні 1991 р. декретом папи Іоанна Павла II було відновлено польську військову ієрархію. Конгрегація єпископів затвердила статут польської військової єпархії [6, с. 288]. Капелани є окремим корпусом військовослужбовців, яким керує Головний польовий єпископ [6, с. 168].

Правові засади державно-конфесійних взаємин у нових посткомуністичних умовах, обсяг прав вірників було визначено Законом Польської Республіки від 17 травня 1989 р. «Про гарантії свободи совісті та віросповідання» [13, с. 347–368], зі змінами від 26 червня 1997 р. На думку автора, окремі норми цього законодавчого акта заслуговують на більш докладний опис. Відповідно до статті 1 Республіка Польща забезпечує кожному громадянину свободу совісті та віросповідання, що полягає у свободі вибору релігії та релігійних переконань, їхніх висловлювань – індивідуальних і колективних, приватних і публічних. Віруючі громадяни всіх віросповідань, а також невіруючі мають рівні права в державному, політичному, господарському, суспільному та культурному житті. Уряд сприяє релігійним конфесіям і не створює жодних перешкод для їхньої діяльності. Відповідно до Закону та норм Конституції громадяни мають право створювати релігійні спільноти (церкви та інші релігійні організації) з метою визнання й поширення релігійної віри; брати участь у релігійних дійствах та обрядах, а також виконувати релігійні обов'язки й відзначати релігійні свята; поширювати свою релігію та переконання, виховувати своїх дітей згідно з власними переконаннями в релігійному дусі; не розголошувати своїх релігійних уподобань; брати участь у роботі міжнародних релігійних організацій; користуватися джерелами інформації на тему релігії; виробляти й купувати предмети, потрібні для культових цілей та релігійних обрядів; стати священиком або монахом; бути похованим згідно з релігійним ритуалом або переконаннями. Проте зазначений закон передбачає й обмеження, що накладаються державою під час реалізації цих прав, про що свідчить стаття 3: «Індивідуальне або колективне виявлення своєї релігії чи переконань може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадської безпеки, порядку, здоров'я або моральності населення чи законних прав і свобод інших осіб. Свобода совісті та віросповідання не може бути причиною звільнення від виконання суспільних обов'язків, передбачених законом» [13, с. 350].

Громадяни мають право надавати матеріальну допомогу церкві та іншим релігійним установам, а також благодійно-опікунським установам, і ніхто не може бути дискримінований або привілейований з огляду на віросповідну приналежність або релігійні переконання. Забороняється примушувати громадян не брати участь у релігійних дійствах або обрядах, так само як примушувати до участі в них. Іноземці, які перебувають на території Республіки Польща, мають право свободи совісті та віросповідання нарівні з польськими громадянами.

Польська держава, і це також підтверджує її толе-

рантне ставлення до церкви, на законодавчому рівні регламентує, що особи, які належать до церкви та інших релігійних організацій і релігійні свята яких є робочими днями за законом, мають право за власним проханням отримати в цей день вихідний, необхідний для святкування, згідно з приписами своєї релігії.

Законом передбачаються також і гарантії свободи совісті та віросповідання в стосунках між державою й церквою та іншими релігійними установами. Серед них можна назвати відокремлення церкви та інших релігійних інституцій від держави, свободу виконання релігійних функцій церквою та іншими конфесіями, рівноправність церков та інших релігійних організацій незалежно від їхнього статуту. Республіка Польща є світською державою, нейтральною в справах релігії та світогляду (стаття 10).

Прибічники місіонерських груп діють у країні вільно й підпорядковуються тільки стандартним правилам діяльності релігійних конфесій. У межах передбачених законом норм священники й монахи звільнені від обов'язків, які неможливо узгодити зі здійсненням функцій священника чи монаха. Цей закон також чітко врегулював сферу майнових відносин між церквою та державою; майно й доходи церкви та інших релігійних установ оподатковуються в загальному порядку.

Згідно зі статтею 16 вказаного закону держава співпрацює із церквами та релігійними громадами в справі збереження миру, у визначенні умов розвитку держави та поліпшення моральної атмосфери в суспільстві. Стаття 19 передбачає, що церква та інші релігійні установи на рівноправних засадах користуються свободою здійснення своєї релігійної діяльності. Під час її здійснення вони мають право визнавати релігійну доктрину, догмати і принципи віри, а також літургію; організувати й публічно відправляти культ; надавати релігійні послуги; проводити обряди та релігійні зібрання [13, с. 352–368].

Церква та інші релігійні установи мають право володіння, управління, закладання та розширення цвинтарів для поховання; навчання релігії, виховання в релігійному дусі дітей і молоді, згідно з вибором їхніх батьків чи опікунів. Причому навчання релігії дітей і молоді є внутрішньою справою церкви та інших релігійних установ. Воно організується за програмою, затвердженою керівництвом самої церкви або іншої релігійної установи, у молитовних будинках та інших відповідних приміщеннях.

Консолідації польської демократії сприяло ухвалення нової Конституції Республіки Польща, що набула чинності 17 жовтня 1997 р. і проголосила Польщу парламентсько-президентською республікою. Згідно з Конституцією Республіки Польща церкви та інші віросповідні союзи рівноправні. Публічна влада в державі зберігає неупередженість у питаннях релігійних, світоглядних та філософських переконань, забезпечуючи свободу їх висловлення в публічному житті. Відносини між державою та церквами, а також іншими віросповідними союзами будуються за принципами поваги до їхньої автоно-

мії, а також взаємної незалежності кожного у своїй сфері, як і взаємодії на благо людини й загальне благо (стаття 25) [13, с. 352–368].

Особливості польської Конституції є гарантування прав батьків та опікунів на забезпечення релігійної освіти й навчання своїх дітей (стаття 53). Для членів Сейму та Сенату, а також для Президента Польщі Конституція передбачає обов'язкову присягу з можливим виголошенням завершальної фрази «Хай допоможе мені Бог» (статті 104, 130) [4, с. 271–321].

Законодавство накреслює контур внутрішньої структури релігійних груп, видів їхньої діяльності, прав та обов'язків, відповідальності за заподіяння шкоди. Релігійні об'єднання можуть реєструватися в органах влади, але це не є обов'язковим, і вони можуть функціонувати вільно, без державної реєстрації. Відповідно до положень закону, прийнятого в червні 1998 р., реєстрація вимагає, щоб така група представила імена 100 її членів, а також загальні відомості про групу безпосередньо. Ця інформація про членство (тобто підписи) повинна бути підтверджена нотаріально, хоча часто виявляється, що така реєстрація є формальністю [12, с. 347–365].

За інформацією директора департаменту в справах віросповідання при Раді міністрів Польщі А. Чохори, очікують відповіді на свої заявки більш ніж два десятки конфесій. Хоча абсолютна більшість належить до римо-католицької та автокефальної польської православної церкви, дедалі частіше реєструються релігійні громади протестантського напрямку [7, с. 17–18].

Неабиякий науковий і практичний інтерес становлять норми Карного кодексу Польщі. Він оголошує поза законом публічну промову, що ображає релігійні почуття. За законом призначається штраф або до двох років ув'язнення за образу почуттів. Нові норми, проголошені в жовтні 2012 р., включають судове переслідування проявів ненависті в Інтернеті. Вони полегшують процедуру проведення розслідування, якщо зміст написаного є образливим із расової, національної чи релігійної точок зору. Громадяни мають право пред'явити позов уряду за конституційне порушення свободи віросповідання, а закон захищає їх від дискримінації або судового переслідування на основі релігії або віри. Промовистим є такий факт: у червні 2012 р. Варшавський апеляційний суд підтримав рішення суду нижчої інстанції щодо накладення штрафу в розмірі 5 тис. злотих (1 612 доларів США) на поп-зірку Д. Рабчевську за образу релігійних почуттів двох осіб шляхом висловлення в інтерв'ю думки про те, що Біблію було написано кимось, хто був «п'яний від вина або обкурився травою» [5, с. 21].

Окрім Конституції та Закону Республіки Польща «Про гарантії свободи совісті та віросповідання», відносини з католицькою церквою регулює також укладений із Ватиканом конкордат, який складається з преамбули та 29 статей, підписаний прем'єр-міністром Польщі ще 28 червня 1993 р. і ратифікований Сеймом лише 8 січня 1998 р. Варто зауважити, що прийняттю цього важливого документа передували гострі суперечки між прибічниками та опонен-

тами конкордату стосовно обсягу й гарантій прав римо-католицької церкви, висловлювалися побоювання щодо ймовірного злиття церкви та держави в єдине ціле.

У 1999 р. папа Іван Павло II в черговий раз відвідав Польщу – свою батьківщину. Він високо оцінив ратифікований парламентом Польщі конкордат із Ватиканом. Під час візиту папа канонізував 108 католиків, вбитих нацистами під час Другої світової війни, та відвідав Радзимірське кладовище, де поховано більш ніж тисячу солдатів, які загинули під час польсько-радянської війни 1920 р. [11].

Показовим та особливо корисним для України, на наше переконання, є польський досвід вирішення проблеми релігійної освіти. Незважаючи на комуністичне минуле та примусову атеїзацію, Польща залишається сьогодні країною з потужно представленою релігійною традицією, що, безумовно, позначається на взаєминах держави й церкви в освітній сфері. Згідно із Законом Республіки Польща «Про систему освіти» від 1991 р. (Dziennik ustaw 1991 nr 95 poz. 425) та розпорядженням міністра освіти в справі умов і форм навчання релігії в публічних школах від 14 квітня 1992 р. (Dziennik ustaw 1992 nr 36 poz. 155), а також відповідно до угод із Ватиканом усі релігійні організації, що визнані законом, мають право проводити в школі навчання релігії в обсязі 2 години на тиждень, якщо в класі є принаймні 7 учнів, які сповідують цю релігію. Релігійні організації та держава спільно провадять контроль за викладанням релігії. У разі, якщо батьки проти вивчення релігії в школі, діти вибирають між трьома додатковими гуманітарними предметами, за одним із яких вони атестуються [9, с. 74]. Показово, що проповідники, які навчають релігії в безкоштовних навчальних закладах, одержують зарплату за рахунок державного бюджету. Останнім часом переглядається зміст курсу лі державно-церковних відносин.

релігійної освіти за рахунок відмови від традиційного законодавчого підходу та введення філософської, індивідуально орієнтованої проблематики, що спонукає осмислювати різноманітні життєві ситуації крізь призму віри.

Відомо, що Польща увійшла до Європейського Союзу, а отже, її законодавство узгоджено з міжнародними нормами, у тому числі й питання християнської освіти. У цьому плані Україна може брати приклад із Польщі, адже там навіть немає мови про якісь порушення Конституції у зв'язку з введенням релігії в систему освіти [9, с. 74].

Слід наголосити на важливому факті: принцип світськості держави не означає обов'язкового верховенства атеїзму та відвертої антиклерикальної спрямованості освіти. Таким чином, освітня система посткомуністичної Польщі характеризується запровадженням релігійної освіти у вигляді самостійних дисциплін у навчальних закладах усіх форм власності та гарантує учням право вільного вибору. На думку автора, держава не може й не вправі відмовити значній частині населення нашої країни в релігійній освіті. Відмова одним громадянам у релігійній освіті на підставі небажання інших громадян її отримувати порушує права перших. Українській церкві слід законодавчо гарантувати більш вільне та публічне виконання своєї місії, у тому числі й у стінах загальноосвітніх шкіл.

Висновки. Польща першою з колишніх соціалістичних країн здійснила ліберально-політичну трансформацію, прийнявши нові демократичні норми в галузі віросповідання. Поза всяким сумнівом, польське законодавство про свободу совісті є ліберальним і ґрунтується на відокремленні церкви від держави та рівності релігійних організацій перед законом. Інші країни Варшавського пакту отримали чудовий приклад для формування в себе нової моде-

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єленський В.Є. Моделі релігійно-суспільного розвитку і державно-церковних відносин у процесі трансформації посткомуністичних країн / В.Є. Єленський // Держава і церква: уроки минулого і проблема сьогодення : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ужгород : Ліра, 2003. – С. 7–10.
2. Єленський В.Є. Релігійно-суспільні зміни в посткомуністичній Європі / В.Є. Єленський // Людина і світ. – 1999. – № 7. – С. 30–33.
3. Конституционное (государственное) право зарубежных стран : [учебник] / под ред. А.С. Автономова. – М. : Юриспруденция, 2001. – 400 с.
4. Конституция и основные законодательные акты Польской Народной Республики. – пер. с польского. – М. : Политиздат, 1953. – 420 с.
5. Новая Польша. – 2011. – № 1. – С. 12–20; 2012. – № 7. – С. 21–31
6. Овсиенко Ф.Г. Взаимоотношения государства и церкви в странах Восточной Европы / Ф.Г. Овсиенко // Мировой опыт государственно-церковных отношений : [учебное пособие] / под общ. ред. Н.А. Трофимчука. – М. : Изд-во РАГС, 1998. – 306 с.
7. Православная церковь в Польше – не наследие разделов // Новая Польша. – 2000. – № 4. – С. 17–18.
8. Релігія та зміни у Центральній та Східній Європі: Рекомендація ПАРЄ № 1556 (2002) // Реституція церковного майна: міжнародний та вітчизняний досвід : збірник наукових матеріалів. – К., 2007. – С. 65–67.
9. Самойленко О.А. Релігійна освіта і виховання в системі світської освіти: проблема взаємодії / О.А. Самойленко // Українська полоністика. – Вип. 6 : Історико-філософські дослідження. – К., 2009. – С. 71–76.
10. Юскаев Н.Х. Из опыта взаимодействия армии и церкви в некоторых восточноевропейских странах / Н.Х. Юскаев // Религия, церковь в России и за рубежом. – 1998. – № 3–4. – С. 120–129.
11. Hendon D.W. Pope-Journeys-Poland / D.W. Hendon, D.D. Allman, John Paul II // Journal of Church & State. – 1999. – Autumn 99. – Vol. 41. – Issue 4.
12. Pietrzak M. Prawo wyznaniowe / M. Pietrzak. – Warszawa : Wydawnictwa Prawnicze PWN, 1999. – 432 s.
13. Rahner K. Atheismus / K. Rahner // Sacramentum mundi. Theologisches Lexikon für Praxis. – Bd1/Hrsg K. Rahner, A. Darlap. – Freiburg, 1967. – S. 372–383.

14. Religie i religijność w Polsce / pod red. J. Drabiny – Krakow : Wydawnictwo Uniwersztetu Jagiellonskiego, 2001. – S. 157–169.
УДК 342.537(477)